

מבי מדרשא

בית מדרש הגר"א

משיעורי הרב אוריה עינבל שליט"א

גיליון סח > ט"ז באלול תשפ"ד

סוגיות בנביאים וכתובים | הקדמה (ח"ב)

הנביאים – תורת ארץ ישראל

ארץ ישראל כקו המעבר מתורת משה לדברי נביאים בפרק הקודם ביארנו את החילוק בין דברי תורה לדברי נביאים. תורת משה היא דבר ה' הנצחי, ופירושה אף הוא נצחי, ואילו תורת הנביאים היא החיבור בין הנצחיות למהלך הזמן כפי שחיבור זה מתרחש בחייהם המשתנים של עם ישראל. והתבאר שתורת החיבור היא במהותה תורת שעה, ועניינה אינו לחדש פרטים בדינים ובהלכות הנצחיים, אלא להורות "איך" הם נעשים, כלומר איך נראה אורח החיים שבו מתקיימת התורה. עוד התבאר שקו החילוק בין תורה לנביאים הוא מות משה, כי מה שאירע עימם בזמן הגילוי של נבואה באספקלריא המאירה הוא הברית הנצחית, אך מה שאירע עימם לאחר מכן הוא בגדר הוצאת הברית לפועל, והוא תורת שעה.

והנה, קו נוסף המחלק בין תורה לנביאים הוא "ארץ ישראל". תורת משה מסתיימת בערכות מואב, כשהם עומדים על מפתנה של הארץ, ומשם ואילך מתחילים דברי הנביאים, שראשיתם בציווי לעבור את הירדן ולכבוש את הארץ, וסופם בחורבן ובגלות. לפי האמור, מונח בכך שהמימוש בפועל בארץ ישראל איננו חלק מתורת הנצח, אלא מתורת השעה, ולפיכך יתכן בו ביטול בגלות מן הארץ. כך למעשה מבואר בדברי חז"ל: "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי

תורה וספר יהושע בלבד שערכה של ארץ ישראל הוא¹. כלומר לולא החטא לא היו ניתנים כל הנביאים והכתובים, ומה שכן היה נכנס לתוך הברית הנצחית הוא ארץ ישראל. אם משה היה מכניס – היה הקב"ה מתגלה גם בארץ ישראל והיא הייתה חלק מתורת הנצח. אבל משחטאו, ויהושע מכניס, הרי שארץ ישראל היא בבחינת תורת שעה ואפשר לגלות ממנה.

ארץ ישראל – התממשות התורה

באופן עמוק יותר, עניינה של ארץ ישראל הוא אופן התממשות התורה בפועל. כי הארץ אינה רק מקום לחיות בו ולקיים את המצוות, אלא היא הבית שבו עם ישראל חי כביכול יחד עם ה'. כלומר, שם ישראל צריכים להיבנות כמערכת סדורה של עם ה' – מערכת המקבילה להשראת השכינה.

חלקים רבים בתורה שייכים לעניין זה של הבאת ישראל להיות עם ה'. לדוגמא, עניין הנחלות. רואים בתורה שאין זו חלוקת קרקע של שותפין בלבד, אלא התורה מחשיבה את תפקידו הייחודי ומקומו המתאים של כל שבט, ועד כדי כך מגיעים הדברים, שאם חסר שבט אחד כבר כל המצוות של 'רוב יושביה עליה' בטלות². כלומר יש מבנה עקרוני של עם ישראל, והוא הכרחי להשראת השכינה ולכל צורת קיום התורה. אילו ח"ו לא הייתה לישראל בדור מן הדורות אפשרות לכתוב פרשה שנייה של שמע ולא היו יכולים לכתוב תפילין ומזוזות, לא הייתה נפגמת קדושת הארץ ולא כל מצוותיה, אך אם רק שבט ראובן אינו יושב במקומו – מתערערת הקומה היסודית שעם ישראל צריך לבנות בארצו.

וכן מצינו בתחילת ספר יהושע שהוא מצטווה כמה וכמה פעמים 'חזק ואמץ' לקיים את דברי התורה. והיכן מצינו שקיים דבר זה? התשובה פשוטה, יהושע מורה את אופן מלחמות כיבוש הארץ, את הנחלת השבטים על מכונם, ומעמיד את כל תפקידי עם ישראל בארצו, כמו מקום המשכן, תפקידי השוטרים, הלוויים, הכהנים, הזקנים וכו'³. צריך לשים לב שכל אלו הם יסודי התורה, שכן הם העמדת צורת העם המביאה להשראת השכינה. סדרי השלטון בישראל המביאים לכך שה' אֱלֹהֵיכֶם מְלַכְכֶם⁴ והיחסים בין השבטים הם יסודות שכינת ה' בעמו.

¹ נדרים כב, ב.

² ערכין לב, ב.

³ יש מהנהגות יהושע שהם קיום המפורש בתורה, כמו מילה, פסח, עיקור סוסי יושבי הארץ, הברית בגרזים ועיבל, איסור החרם ועוד; ויש הנהגות שאינם הלכה, אלא הם ציווי מיוחד של ה' ליהושע, כמו לקחת מאבני הירדן, כיבוש יריחו, מלחמת העי ועוד. ורוח יותר בספר יהושע הנהגות שאינן כתובות בתורה, אשר יתכן שחלק מהן הן הלכות שיהושע ידע, אך לרוב נראה שהן אינן הלכות אלא הנהגות הראויות לאותה שעה לפי עניין ישראל בארץ. כך למשל: הכנת צידה, ציווי השוטרים, שילוח המרגלים (יתכן שנלמד ממרגלי יעזר ששלח משה, אך עכ"פ ודאי תלוי לפי העניין ואינו דין קבוע), העמדת אבנים בתוך הירדן, החרמת יריחו, הנהגתו אחרי המפלה בעי, קבלת הגבעונים, ההכרעה "כי נשבעו להם נשיאי העדה", המקום שנתנו לגבעונים, היציאה למלחמה לעזרת הגבעונים, ההנהגה עם המלכים במערה, נתינת המלחמה בחברון לכלב, עשיית הנחלה לפני ה' בשילה, הברית שיהושע חידש (בפרק כד) והעמדת המצבה.

⁴ שמואל א יב, יב.

יש פרשיות רבות שבעינינו תמוה מדוע האריכה בהן התורה, כמו סדרי המשכן והמסעות, אך לאמיתו של דבר נודע להם תפקיד מרכזי ביותר. בהן מתפרש כיצד עם ישראל צריכים לעמוד בהקבלה למרכבה העליונה ובהתאמה לדרכי ה' ומידותיו – שזהו עיקר המשמעות של ישוב ארץ ישראל וזוהי הגשמת התורה בארץ. לפיכך יש משמעות עצומה לשאלה האם המשכן נמצא במקום זה או במקום אחר, כשם שקל להבין שלאחר מכן מעבר המשכן מיוסף ליהודה הוא שינוי מהותי בכל הנהגת ה' עם ישראל.

תורת ארץ ישראל נוגעת גם לכל המצוות. כי בכל מצווה, מעבר לעצם גדרה וחיובה, יש את האופן שבו היא מעצבת אבר בחיי עם ישראל ואת השפעתה על כלל חלקי ואברי חיי העם. למשל, כאשר כתוב בנביא כי תפילין הם פאר (פֶּאֶרְךָ חֲבוּשׁ עֲלֶיךָ⁵), מובן שאנחנו היום מכירים רק את קצה הקרחון של המצווה, שהוא חובת הגברא של ההנחה, אבל משמעותה המלאה היא שעם ישראל כולו צריך להיבנות כעם שפרשיות התפילין הם הפאר שלו ושם ה' נקרא עליו. וכן כאשר כתוב בנביא שיש מלבוש נכרי לעומת כִּנֹּף אִישׁ יְהוּדִי⁶, הרי שאין זו רק חובת הגברא של עשיית הפתילים בכנף, אלא הנהגה כללית שיהיה רושם קדושה בהתלבשות האיש הישראלי. ואם אנחנו רואים בחז"ל שלבן של ציצית הוא חותם עבדות ותכלת הוא חותם זהב⁷, הרי שזו הוראה כללית שיש בהתלבשות ישראל רושם של הכנעה ויראה ורושם של חשיבות ורוממות. וכך כל מצווה ומצווה בתורה מורה, מלבד גדרה ההלכתי, על הנהגה ועל צורת חיים כללית המסתעפת ממנה.

כל המכלול הזה הוא "תורת ארץ ישראל" כלומר אופני המימוש של התורה בחיים מעשיים של עם שלם, שהם הנהגות המכוונות כנגד הנהגות ומידות ה', ודרכם שורה השכינה בארץ.

הנביאים כמקור לתורת ארץ ישראל

ומכיוון שההתגלות המפורשת על ידי משה פסקה קודם הכניסה לארץ ישראל, נמצא שהקיום בפועל של עם בארצו המקיים חיים מלאים על פי ה', הוא תקופה נפרדת מהגילוי הנצחי, ועניינו הוא דברי הנביאים.

אמנם גם האבות קיימו את התורה בארץ ישראל לפי דרכם ועניינם, אך מהלך התורה הוא שדווקא דרך הגלות והגאולה (של מצרים) זכו ישראל לקבל את התורה באופן של דעת ה' פנים בפנים – בהתגלות של חוקים וספר, ובחזרתם לארץ הם אמורים לממש את כל מה שקיבלו – בארץ. כלומר עליהם להחזיר את תורת משה למקום שהאבות קיימו את התורה בארץ ישראל, ולחבר אותה אל הארץ, אל ההגשמה המעשית והחיה. כך נוצר חיבור של תורת ארץ ישראל של האבות, עם התורה מן השמיים שזכינו לה דווקא במדבר. מי שמופקד על החיבור הזה הוא הנביא – וזוהי תורת ארץ ישראל.

⁵ יחזקאל כד, יז.

⁶ זכריה ח, כג.

⁷ מנחות מג, ב.

זה אפוא גדרם של דברי נביאים. הם עוסקים במפגש של ישראל עם ה' – בארץ ישראל, כלומר בניסיון החי לקיים את התורה בארץ ולכונן את עם ה' כצורתו הראויה. תוכן זה נמצא רק בנביאים והם הדוגמא היחידה שיש לנו לקיום המלא של התורה בארץ ישראל. בלי לימוד הנביאים אי אפשר לדעת איך נראית תורת ארץ ישראל. נוכל אמנם לדעת את המצוות ואת פרטי ההלכות אך לא נדע איך בונים באמצעותן את עם ה' ואיך מכוננים על ידיהן צורת חיים שיש בה השראת שכינה. ולא לחינם שתי הדוגמאות שהבאנו, לגבי תפילין וציצית, מוגדרות על ידי הנביאים, שכן הם המלמדים חלק זה.

הנביא אם כן עוסק בחיבור שמים וארץ. לפי שמה שמחבר ביניהם זהו צורתם של ישראל, שהם עיקר צורת אדם המקבילה למרכבה העליונה ולאופן דרכי ה' וגילוי ארץ, וצורה זו מתקיימת רק כשישראל בארצם, כשהם בארץ ה', ובשער השמים⁸.

וכל נביא ונביא יש לו מהלך אחר שדרכו הוא מבאר מהי צורת החיבור ואיך נראה הבית המשותף עם ה'. כך ספרי הנביאים הם כמין חלון מכאן וחלון מכאן שדרכם אנו רואים איך נראה בית ה' וישראל, ולמעשה – איך נראית שלמות התורה, תורת ארץ ישראל.

לכן נמצאו בדברי הנביאים עניינים רבים שאינם מפורשים בתורה בצורה של מצווה, אך לא יצוירו חיים על פי תורה בלעדיהם. כך למשל נושא הציפייה לגאולה, שהאריכו בו הנביאים אך כמעט לא נזכר בתורה – ודאי לא כמצווה. ואמנם בסמ"ק יש מצוות 'ציפית לישועה' אך הרמב"ם לא מנה את הציפייה לגאולה כמצווה. אך מובן וברור שיסוד התורה כולה הוא שה' הוא גואלנו, וזה התוכן של יציאת מצרים, והברית עם ישראל נכרתת דווקא בצורה זו של גאולה (ממצרים). וכן כל סוגיית שאול ודוד ומלכות יהודה וישראל, שממנה מבוא לדרכיהם השונות של יוסף ויהודה בדרך ה' שלימדו האבות. גם נושא זה אינו נמנה כמצווה מן המצוות, אך ברור שדרכי ההנהגה שלהם, ורצון ה' שיהיו יחד, הם אריכות גדולה בתורה, והם מיסודות בניין ישראל והשראת השכינה עליהם.

ספרי הנביאים כוללים אם כן הנהגות רבות שהן בגדר הוראת שעה, כי הן מלמדות את תורת ארץ ישראל – כיצד יהיה המימוש של המצוות בפועל, ואיך תהא צורת האומה בארצה. ועניינים אלו, כמו דרכי השלטון המלוכה והמלחמות וכו', אין בהם רק הלכות פסוקות אלא יש לגביהן גם את דבר ה' בפי נביאיו. וזאת לא משום שהם פחות חשובים, אדרבה – דברים אלו הם מיסודות התורה, אלא שהם שייכים לאופן המימוש ולכן הם דברי נביאים⁹.

⁸ גם יחסי ישראל עם האומות, המתבארים באריכות בנביאים, שייכים לעמידת ישראל בארצם בצורה המתוקנת של אומה שה' הוא מלכה, כי אז יש להם עמידה מול האומות. והנביאים אף מתבארים ישירות לאומות, כי חלק מצורת ישראל המחברים שמים וארץ הוא שדרכם ה' מדבר לכל האומות, אך כל זאת תלוי בכך שישראל יחיו יחד עם ה'.

⁹ דוגמא לרבר היא מצוות יישוב ארץ ישראל, שלא מנאה הרמב"ם כמצווה, ויש שפירשו בטעמו משום שזו מצווה שחלה רק על אותו זמן של כיבוש וכיון שכבוש כבר אינה נוהגת (שו"ת בית הלוי ח"ב סי' נ'). והלוא מובן שלכול"ע ארץ ישראל היא מיסודי התורה והיא היעוד הגדול השזור לאורך ולרוחב בכל התורה ועליו נכרתה הברית, ובוודאי שגם אם היא נקראת מצוה לזמן, אין זה מפאת שאינה מרכזית אלא להיפך כי עניינה הוא הבאת ישראל למצבו התכליתי כעם ה' בארץ ה', וזהו גדר המימוש בפועל ולא העקרון.

ירושלים וציון – פסגתה של תורת ארץ ישראל

"תורת ארץ ישראל" אינה שלב אחד ואחיד אלא הרי היא כסולם רב שלבים, ופסגת הסולם הוא השלב שנקרא "תורת ציון", והוא המצב הנעלה ביותר של מימוש התורה בארץ. אם המימוש הראשוני של תורת ארץ ישראל הוא בכיבוש ומנוחה (המתפרשים ביהושע ושופטים), הרי שתורת ציון שייכת לשלב הנחלה (והיא מתפרשת בספר שמואל והלאה). תחילת התגלות ה' בפועל הוא בהיות עם ישראל בארצו, אך שלמות העמדת עם ה' היא רק אחר שכולם מתאחדים סביב המקום אשר יבחר ה', ואז הוא עיקר השראת השכינה בישראל¹⁰.

כמובן, המושג של המקום אשר יבחר ה' אינו רק מיקום לבניין המקדש עבור הקרבת הקורבנות, אלא עניינו הוא העמדת עם ישראל כעם ה' בשלמות – בתורה ומשפט, בעבודת הקרבנות ובמלכות. כל זה מפורש בספר דברים באריכות רבה. בפרשת שופטים למשל מתואר שהמקום אשר יבחר ה' הוא המרכז התורני שממנו יוצאת תורה לכל ישראל. כלומר השבטים אינם עומדים כעם ה' עד שהם מעמידים מערכת משפט שבה כולם עולים אל "המקום" ועושים את הדבר שאומרים השופטים היושבים שם¹¹. אין זה רק משום סגולת אור הארון שמביאה להבנת התורה, אלא שצריך מערכת מרכזית שממנה יוצאת תורה לכל ישראל, ודרכה מונהגים כל ישראל בדרך הישר והטוב בעיני ה' (עי' רמב"ן שם). אלו הם שערי ציון המצוינים בהלכה, שמהם יוצאת הלכה ברורה שאינה מפורדת בין שבטים שונים¹².

כמו כן מלבד הסנהדרין, יש את תפקיד המלך שמנהיג את 'משפט המלך', וכן יש את האורים ותומים ואת הנביא, המלמדים את רצון ה', וכן יש את אבן הטועין ואת ספר העזרה, את המשוררים, ואת המעמדות, וכו'.

כלומר המקום אשר יבחר ה' הוא סדר שלם של השראת השכינה בישראל, וממהותו של סדר זה שיש לתורה מקום מרכזי שכולם מאוחדים סביבו, ובעקבות כך הוא נעשה מקום של ג' העמודים: תורה עבודה וגמ"ח, ואז אז יש השראת השכינה ומקדש ועבודה. אך אם המקדש אינו משמש כמרכז של תורה ומשפט וצדקה, – אין קיום לעמוד העבודה בהקרבת קרבנות בלבד, כי אין כוונת המקדש רק לעמוד העבודה, אלא לחיבור כל העמודים יחד¹³.

¹⁰ לכן יש מצוות התלויות בארץ ויש מצוות התלויות בקדושת ירושלים.

¹¹ דברים יז, ח: כִּי יִפְּלֹא מִמֶּךָ דָּבָר לְמִשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נָגַע לְנָגַע דְּבָרִי רִיבֹת בְּשַׁעֲרֶיךָ וְקָמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. וְכָאֵת אֶל הַפְּהִיגִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בֵּינֵיהֶם הֵהֱמָה וְדִרְשָׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. וְעֲשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְשִׁמְרָתָּ לַעֲשׂוֹת כֹּל אֲשֶׁר יֹרֶד.

¹² ואכן יש כאלו שבתום לבבם רוצים להתקרב אל השלב של המקדש, וכל שהם יודעים הוא שיש להקריב קורבנות בהר הבית. והשקפה זו נובעת מהטעות הנזכרת, כביכול המקום אשר יבחר ה' הוא רק מקום אשר לשם מביאים את הקורבנות ותו לא מידי.

¹³ ובבית שני, הטעם שלא שרתה השכינה הוא משום שלא עלו כל ישראל. ולפי שלא היו החיים הישראלים שלמים, לא הייתה השראת השכינה. כל עיקר עניינם היה חידוש המקדש ולכן הוא היה מרכז ההשפעה בבית שני, אבל להנהגה של ספר דברים – מלכות, נבואה ושלמות ארץ ישראל – לא זכו.

והנה בדיבור על המקום אשר יבחר ה' התורה מגדירה מערכת מאד מפורטת איך יראה שם עם ישראל, אך בה בעת היא מותירה בהעלם דבר מרכזי: מהו המקום. למתבונן, זהו עניין עקרוני. מונח כאן שגם אחרי כל השלמת הציווי הנצחי בתורה, יש עוד רובד נוסף של בחירה שעדיין צריך לדבר עליו. אם כן המקום שבו יתקיימו כל מצוות ספר דברים, כלומר האופן והדרך והצורה שבה זה ייעשה, הוא דברי נביאים. כי המפגש של התורה עם החיים הממשיים מחייב דיבור ושותפות. אמנם, מהשתייכות הבחירה לדברי נביאים, שהם תורת השעה, נובע שאפשר לאבד את המקום אשר יבחר ה', וחורבנו ובניינו תלויים בהנהגת ישראל.

ואכן הנביאים עוסקים רבות בתורת ציון – כיצד מגיעים למצב של המקום אשר יבחר ה' ואיך מאבדים אותו. למעשה כל ספרי הנביאים הם הסיפור הארוך כיצד מגיעים לבניין ירושלים, איך הוא נחרב והיאך תהיה גאולתו, משום שסוגיא זו היא פסגת הסולם של תורת ארץ ישראל וחיבור השמים והארץ¹⁴.

עורך: הרב דוב קינרייך

[קישור לקבלת השיעור מדי שבוע למייל](#)

¹⁴ ויש בזה הבדל בין נביאים ראשונים לנביאים אחרונים (ובהמשך לחילוק שהעמדנו בפרק הקודם). נביאים ראשונים הם עצם הסיפור של ישראל עם ה', אולם נביאים אחרונים הם ערב החורבן ולאחריו, ובהם אין סיפור של הווה אלא חזון. כלומר מתוך המצב הנבואי הם חוזים את סדרי הגלות והגאולה וכל מהפכות העולם, והם מפרשים לנו את סדרי הנהגת ה' עם עמו, איך מתגלגלים הדברים ולהיכן. אם כן, הנביאים ראשונים הם עצם ה"שעה" של הנבואה, והנביאים אחרונים הם ראיית ה"דורות" – באספקלריית שעת הנבואה. שניהם מרכיבים יחד את ה"שעה שהוצרכה לדורות".